

ارزشیابی توسعه سوادآموزی در کشورهای مسلمان

محمد آتشکی*

چکیده

هدف تحقیق توصیفی حاضر، ارزشیابی توسعه سوادآموزی در ۵۷ کشور مسلمان بوده که داده‌های لازم از طریق بررسی اسناد و مدارک مرتبط گردآوری و با استفاده از روش ثانویه داده‌ها مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته‌اند. نتایج حاکی از آن است که ۷۸ درصد از مردان، ۶۴ درصد از زنان و در مجموع ۷۱ درصد از شهروندان کشورهای مسلمان باسواد و ۲۶۷ میلیون نفر از شهروندان کشورهای مسلمان بی‌سواد می‌باشند که این امر حاکی از آن است که توسعه سوادآموزی مردان کشورهای مسلمان در وضعیت متوسط، توسعه سوادآموزی زنان کشورهای مسلمان نسبتاً پایین و در مجموع، توسعه سوادآموزی در کشورهای مسلمان در وضعیت متوسط قرار دارد.

واژه‌های کلیدی: سوادآموزی، کشورهای مسلمان، ارزشیابی

طلب العلم فریضه علی کل مسلم و مسلمه

مقدمه

سوادآموزی^۱ به جهت فواید بی‌شمار فردی، اجتماعی، اقتصادی و غیر اقتصادی که به همراه دارد همواره در گستره تاریخ، از اهمیت ویژه‌ای نزد سیاستگذاران و مردم برخوردار بوده است. براساس تعریف سازمان یونسکو،^۲ باسواد فردی^۳ است که بتواند یک متن ساده و کوتاه را در زمینه زندگی روزمره‌اش بخواند، بنویسد، درک کند و در کلیه فعالیت‌هایی که سواد برای عملکرد مؤثر گروهی و اجتماعی او ضرورت دارد، شرکت کرده و از خواندن، نوشتن و حساب کردن برای پیشرفت خود و اجتماعش استفاده کند (باسو و فوستر،^۴ ۱۹۹۸). به بیان دیگر، اصطلاح سوادآموزی دلالت بر مجموعه فرایندهای آموزشی منعطف و سازمان‌یافته‌ای دارد که صرف نظر از چگونگی محتوا، سطح، روش، رسمی بودن یا نبودنشان برای افراد بزرگسال ارائه می‌شود. از این رو، مهم‌ترین اهداف و ضرورت‌های سوادآموزی را می‌توان تضمین خودآگاهی افراد و مشارکت مؤثر آنها در زندگی کاری، بهبود و دقت نظر نسبت به مسائل عمده و تحولات اجتماعی عصر حاضر و توانایی ایفای نقش فعال در پیشرفت اجتماعی (لیند و جانستون،^۵ ۱۹۹۰، ص ۲۰)، ارتقای آگاهی روزافزون درباره روابط بین مردم و محیط فیزیکی و فرهنگی آنها و بالا بردن میل به اصلاح محیط زیست و گرامیداشت و حفاظت طبیعت، میراث عمومی و اموال دولتی (رائو و رایینسون پانت،^۶ ۲۰۰۳، ص ۴۷)، ایجاد بصیرت لازم در استفاده از رسانه‌های ارتباط جمعی به‌ویژه رادیو، تلویزیون، سینما، مطبوعات و تفسیر پیام‌های گوناگونی که از سوی اجتماع ارائه می‌گردد (مانسبو،^۷ ۲۰۰۵، ص ۶۱)، تربیت نیروی کار فعال و آگاه (یوسف،^۸ ۲۰۰۳، ص ۵۱) که فعالیت آنها به کاهش شکاف توسعه‌یافتگی بین مناطق و کشورها می‌انجامد (زبیر،^۹ ۲۰۰۴، ص ۷۸) و به بیان مختصر، شکوفایی استعدادها، غنی‌سازی دانش، معلومات و مهارت‌های زندگی افراد بزرگسال دانست تا از این طریق نگرش‌ها و رفتار آنها را در دو جنبه فردی و اجتماعی متحول سازد (بیت،^{۱۰} ۲۰۰۳).

1. literacy

2. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO)

3. بنا بر تعاریف بین‌المللی اصطلاح باسواد و بی‌سواد به فرد بزرگ‌تر از ۱۵ سال اطلاق می‌شود (EFA: Global Monitoring Report, 2010)

4. Basu & Foster

5. Lind & Johnston

6. Rao & Robinson-Pant

7. Mancebo

8. Yousif

9. Zubair

10. Bett

براساس بررسی‌ها و تحقیقات مشخص گردیده عوامل بسیار متنوعی بر دسترسی به آموزش و ماندگاری در آن مؤثر است که در یک تقسیم‌بندی کلی می‌توان آنها را در ۴ دسته عوامل فردی، خانوادگی، آموزشی، و اقتصادی - اجتماعی قرار داد.

از مهم‌ترین علل فردی مؤثر می‌توان مواردی همچون هوش، استعداد، وضعیت جسمانی و روانی دانش‌آموز، انگیزه یادگیری، انگیزه پیشرفت، خودپنداره تحصیلی، زمان حضور در مدرسه و روش‌های مطالعه و یادگیری را برشمرد (کرمن، ۲۰۰۳^۱، ص ۱۰۳؛ مشایخ، ۱۳۸۳، ص ۳۲).

مهم‌ترین علل خانوادگی احتمالی مؤثر بر عملکرد تحصیلی افراد را می‌توان مواردی همچون مشارکت والدین در امور مدرسه، سطح فرهنگی خانواده، سطح تحصیلات و درآمد والدین، طبقه اجتماعی خانواده، اندازه خانواده، تأثیر افراد خانواده و خویشاوندان، فقدان یا عدم فقدان والدین، جو عاطفی خانواده و نگرش والدین به تحصیل کودکان دانست (کرمن، ۲۰۰۳؛ مشایخ، ۱۳۸۳).

مهم‌ترین عوامل آموزشی احتمالی را می‌توان مواردی همچون صلاحیت حرفه‌ای عوامل آموزشی، انتظارات و پیشداوری‌های معلم، تنبیه و تشویق، انضباط و کنترل کلاسی، محتوای برنامه‌های آموزشی، نوع امتحان، روش‌های تدریس، قوانین نظام آموزشی و جو عاطفی مدرسه و کلاس برشمرد (کواگلیا و پری، ۱۹۹۶^۲؛ مشایخ، ۱۳۸۳؛ نادری، ۱۳۸۱؛ شکرکن، پولادی و حقیقی، ۱۳۷۹).

مهم‌ترین علل اقتصادی و اجتماعی احتمالی مؤثر را می‌توان مواردی همچون نحوه تخصیص جنسیتی منابع مالی، کالبدی و انسانی آموزش و پرورش، موقعیت جغرافیایی مدرسه، نگرش جامعه به جنسیت، الگوهای موفق تحصیلی، ازدواج زودرس، دوزبانگی، گروه همسالان و وضعیت ثبات جامعه دانست (مشایخ، ۱۳۸۳؛ نادری، ۱۳۸۱؛ شکرکن، پولادی و حقیقی، ۱۳۷۹؛ پولادی، ۱۳۷۵؛ رحیمی، ۱۳۷۲؛ کلاهدوزی، ۱۳۷۱؛ عارفی، ۱۳۶۹ و امین‌فر، ۱۳۶۷).

شواهد حاکی از آن است که به‌رغم ضرورت‌های مذکور و تلاش‌های فراوان صورت‌گرفته، همچنان بی‌سوادی^۳ یکی از مهم‌ترین مسائل جهان است.^۴ از همین منظر

1. Corman

2. Kowaglia & Pery

3. illiteracy

۴. در آمارهای ارائه‌شده بی‌سوادی عمده‌تأ فردی است که نتواند یک متن ساده را بخواند و بنویسد و تمایزی میان بی‌سوادی محض (عدم توانایی خواندن و نوشتن)، بی‌سوادی عملی (افراد به ظاهر باسوادند ولی در برخورد با مسائل اجتماعی

است که در قوانین بین‌المللی متعدد از جمله در بند «الف» ماده ۲۶ حقوق بشر، ماده ۲ اهداف توسعه هزاره،^۱ مواد ۳ و ۴ معاهده بین‌المللی آموزش برای همه^۲ بر باسوادی همه مردم دنیا تا سال ۲۰۱۵ تأکید شده و سال‌های میانی ۲۰۰۳-۲۰۱۳ میلادی دهه سوادآموزی ملل متحد^۳ نامیده شده است (آتشک،^۴ ۲۰۰۸؛ آتشک و صباغیان، ۲۰۱۰).

بسیار پیش از تأکیدات بین‌المللی، کشورهای مسلمان براساس آیات و روایات موجود، موظف به سوادآموزی و آموختن علم و دانش بوده‌اند که برخی از مهم‌ترین آنها به شرح ذیل هستند:

خداوند در قرآن در آیات متعددی بر اهمیت سواد و علم صحه گذاشته شده است؛ از جمله، در آیه ۱ سوره قلم، بر قلم قسم می‌خورد؛ در آیات ۱-۵ سوره علق، خداوند به پیامبر(ص) می‌فرماید که برخیزد و قرآن را به نام پروردگارش که آفریننده عالم است بر خلق قرائت نماید، آن خدایی که به بشر نوشتن را آموخت و به انسان آنچه را که نمی‌دانست تعلیم داد؛ در سوره یونس آیه ۹۹، خداوند مقرر کرده پلیدی را بر آنهایی که عقل خود را به کار نمی‌برند قرار دهد؛ در سوره‌های جمعه آیه ۲، آل عمران آیه ۱۶۴، بقره آیه ۱۵۱ خداوند می‌فرماید: «ما از میان شما رسولی اعزام داشتیم تا کتاب و حکمت به شما بیاموزد». همچنین در احادیث و روایات نیز بر اهمیت سوادآموزی و دانش تأکیدات رفته است؛ از جمله اینکه در حدیثی، پیامبر اسلام طلب علم را فریضه‌ای برای تمامی زنان و مردان مسلمان قرار داده است. نکته مهم در این حدیث آن است که هم بر اهمیت سوادآموزی و هم بر عدم تبعیض میان زنان و مردان در این امر تأکید رفته است؛ امام موسی بن جعفر(ع)، خطاب به هشام می‌فرماید: «ای هشام، به‌راستی که خداوند بر مردم دو حجت دارد: حجت آشکار (پیامبران) و حجت پنهان (عقل)». در کتاب تحف العقول آمده است دانش همسر مؤمن است و کسی که خردمند است دیندار است. امیرالمؤمنین(ع) به کمیل فرمود: «علم بهتر از مال است؛ زیرا علم و دانش از تو نگاهبانی و پاسداری کرده و وجودت را در پناه خود قرار می‌دهد. ولی در مورد مال ناگزیری که خود نگاهبان و پاسدار آن باشی» و در جای دیگر حضرت علی(ع) در نهج البلاغه می‌فرماید: «حکمت بیاموزید اگرچه نزد اهل نفاق باشد چرا که حکمت گمشده

و کار قادر به انجام دادن درست امور نیستند و توانایی‌های محدودی دارند) و بی‌سوادی اطلاعاتی (افرادی که قدرت بازیابی، تجزیه و تحلیل و ارزیابی اطلاعات مورد نیازشان در فضای مجازی را ندارند) وجود ندارد (یوسف، ۲۰۰۳، ص ۳۰).

1. The Millennium Development Goals (MDGs)
2. Education for All (EFA)
3. United Nations Literacy Decade (UNLD)
4. Atashak

مؤمن است و کسب دانش بر هر مسلمان واجب است»، در جلد اول اصول کافی، امام موسی بن جعفر (ع) خطاب به هشام می‌فرماید: «خداوند پیامبران خود را برای تعقل درباره خود مبعوث گردانید». حضرت امام صادق (ع) خطاب به مفضل می‌فرماید: «ای مفضل کسی که تعقل نمی‌کند رستگار نمی‌شود و کسی که دانش ندارد تعقل نمی‌کند و آنکه می‌فهمد بزرگوار خواهد شد و نقطه عطف اینکه پیامبر اسلام (ص) فدیة آزادی اسیران جنگ بدر را باسواد کردن مسلمانان توسط اسیران تعیین نمود (شریعتمداری، ۱۳۸۱).

چرا که علاوه بر اهمیت و ضرورت‌های عمومی و کلی سوادآموزی، این امر برای مسلمانان به دلایلی چون امکان کسب عمیق‌تر معارف اسلامی، امکان ایجاد تعاملات متنوع، توسعه یافتگی بومی جوامع اسلامی یاری می‌رساند.

علی‌رغم این تأکیدها بر سوادآموزی و فواید آن، متأسفانه بیش از ۹۳ میلیون نفر مرد (۳۴ درصد از کل مردان بی‌سواد جهان)، ۱۷۳ میلیون نفر زن (۳۶ درصد از کل زنان بی‌سواد جهان) و در مجموع ۲۶۷ میلیون نفر بی‌سواد (۳۵ درصد از کل افراد بی‌سواد جهان) در کشورهای مسلمان زندگی می‌کنند (یونسکو، ۲۰۰۹؛ همان، ۲۰۱۰) که این امر ضرورت توجه به توسعه سوادآموزی کشورهای مسلمان و ارزشیابی آن را آشکار می‌سازد.

جدول ۱: وضعیت سواد در مناطق مختلف جهان و کشورهای مسلمان^۱

(یونسکو، ۲۰۰۹؛ همان، ۲۰۱۰)

مناطق و کشورهای	درصد باسوادی بزرگسالان			جمعیت ۱۵ساله و بالاتر (هزار نفر)	تعداد بی‌سوادان (هزار نفر)		
	کل	مردان	زنان		کل	مردان	زنان
جهان	۸۴	۸۹	۸۰	۴/۷۴۱/۵۱۹	۷۵۸/۶۴۳	۲۷۳/۱۱۱	۴۸۵/۵۳۲
کل کشورهای مسلمان	۷۱	۷۸	۶۴	۹۲۱/۵۵۴	۲۶۷/۲۳۷	۹۳/۵۷۴	۱۷۳/۶۶۳

روش‌شناسی تحقیق

هدف اصلی تحقیق حاضر ارزشیابی توسعه سوادآموزی در کشورهای مسلمان است و روش تحقیق آن از نوع توصیفی (پژوهش ارزشیابی)^۲ است. جامعه آماری آن شامل

۱. آمار مربوط به کشورهای مسلمان حاصل یافته‌ها و محاسبات مؤلف می‌باشد.

۲. پژوهش ارزشیابی نوعی از پژوهش است که در آن ابتدا پدیده مورد نظر اندازه‌گیری شده و سپس براساس معیارهایی که محقق برمی‌گزیند به قضاوت در خصوص پدیده پرداخته می‌شود (گال و گال، ۱۳۸۲).

جمعیت ۱۵ ساله و بالاتر باسواد و بی‌سواد همه ۵۷ کشور مسلمان جهان موجود در تقسیم‌بندی هشت منطقه‌ای جهان توسط یونسکو (مناطق عرب، اروپای مرکزی و شرقی، آسیای مرکزی، آسیای شرقی و پاسفیک، آمریکای لاتین و جزایر کارائیب، آمریکای شمالی و اروپای غربی، آسیای جنوبی و غربی و جنوب صحرای آفریقا) است که با استفاده از سرشماری، تمامی آنها به عنوان نمونه برگزیده شده‌اند. داده‌های لازم از طریق بررسی اسناد و مدارک مرتبط (یونسکو، ۲۰۰۹؛ همان، ۲۰۱۰) به شیوه اسنادی - کتابخانه‌ای جمع‌آوری و با استفاده از روش تحلیل ثانویه اطلاعات به محاسبه نرخ‌ها پرداخته شده است. برای ارزشیابی میزان توسعه سوادآموزی، نرخ باسوادی بزرگسالان^۱ بالاتر از ۹۰ درصد به عنوان توسعه‌یافتگی بالا، ۸۰ تا ۸۹ درصد به عنوان توسعه‌یافتگی نسبتاً بالا، ۷۰ تا ۷۹ درصد به عنوان توسعه‌یافتگی متوسط، ۶۰ تا ۶۹ درصد به عنوان توسعه‌یافتگی نسبتاً پایین و کمتر از ۶۰ درصد به عنوان توسعه‌یافتگی پایین توسط محقق هدف‌گذاری شده است.

سؤال‌های تحقیق

۱. وضعیت سوادآموزی در کشورهای مسلمان چگونه است؟
۲. سطح توسعه‌یافتگی سوادآموزی در کشورهای مسلمان چگونه است؟

یافته‌های تحقیق

توسعه‌یافتگی سوادآموزی در کشورهای اسلامی منطقه عرب

این منطقه شامل ۲۰ کشور است که تمامی آنها مسلمان هستند. میانگین باسوادی مردان منطقه ۸۰ درصد، زنان منطقه ۶۱ درصد و در مجموع برابر با ۷۱ درصد طی سال‌های ۲۰۰۰-۲۰۰۷ بوده است که کشور فلسطین اشغالی^۲ با ۹۷ درصد بیشترین و کشور موریتانی با ۶۳ درصد کمترین درصد باسوادی در مردان، کشور کویت با ۹۳ درصد بیشترین و کشور یمن با ۴۰ درصد کمترین درصد باسوادی در زنان، کشورهای کویت و فلسطین اشغالی با ۹۴ درصد بیشترین و کشورهای موریتانی و مراکش با ۵۶ درصد کمترین نرخ باسوادی را در مجموع داشته‌اند. متوسط نرخ باسوادی کشورهای اسلامی منطقه برای مردان برابر با ۸۰ درصد، برای زنان برابر با ۶۱ درصد و در مجموع برابر با ۷۱ درصد بوده است. همچنین نابرابری‌های جنسیتی برابر با ۱۹ درصد بوده است (جدول شماره ۲).

1. Adult Literacy Rate (ALR)

۲. در آمارهای بین‌المللی از این کشور با عنوان «فلسطین خونین» یاد می‌شود که متمایز از آمارهای کشور اسرائیل است.

جدول ۲: وضعیت سواد در کشورهای مسلمان منطقه عرب

(یونسکو، ۲۰۰۹؛ همان، ۲۰۱۰)

منطقه و کشورها	درصد باسوادی بزرگسالان			جمعیت ۱۵ ساله و بالاتر (هزار نفر)	تعداد بی‌سوادان (هزار نفر)		
	کل	مردان	زنان		کل	مردان	زنان
عرب	۷۱	۸۰	۶۱	۲۰۱/۸۲۳	۵۸/۲۰۶	۲۰/۲۱۹	۳۷/۹۸۷
الجزایر	۷۵	۸۴	۶۶	۲۳/۸۹۶	۵/۹۷۴	۱/۹۱۲	۴/۰۶۲
بحرین	۸۹	۹۰	۸۶	۵۷۳	۶۳	۳۲	۳۱
جیبوتی	-	-	-	-	-	-	-
مصر	۶۶	۷۵	۵۸	۴۹/۴۸۲	۱۶/۸۲۴	۶/۲۲۵	۱۰/۵۹۹
عراق	۷۴	۸۴	۶۴	۱۴/۲۴۲	۳/۷۰۳	۱/۱۴۸	۲/۵۵۵
اردن	۹۱	۹۵	۸۷	۳/۳۸۹	۳۰۵	۸۵	۲۲۰
کویت	۹۴	۹۵	۹۳	۲/۰۳۳	۱۲۲	۶۶	۵۶
لبنان	۹۰	۹۳	۸۶	۳/۰۹۰	۳۰۹	۹۶	۲۱۳
لیبی	۸۷	۹۴	۷۸	۴/۳۷۷	۵۶۹	۱۲۵	۴۴۴
موریتانی	۵۶	۶۳	۴۸	۱/۸۹۱	۸۳۲	۳۴۹	۴۸۳
مراکش	۵۶	۶۹	۴۳	۲۲/۳۰۹	۹/۸۱۶	۳/۳۳۷	۶/۴۷۹
عمان	۸۴	۸۹	۷۷	۱/۷۱۳	۲۷۴	۱۰۷	۱۶۷
فلسطین	۹۴	۹۷	۹۰	۲/۲۶۷	۱۳۶	۳۱	۱۰۵
قطر	۹۳	۹۴	۹۰	۶۷۱	۴۷	۲۹	۱۸
عربستان	۸۵	۸۹	۷۹	۱۶/۴۸۷	۲/۴۷۳	۱/۰۳۹	۱/۴۳۴
سودان	۶۱	۷۱	۵۲	۱۹/۱۰۰	۷/۴۴۹	۲/۷۵۶	۴/۶۹۳
سوریه	۸۳	۹۰	۷۶	۱۲/۷۵۳	۲/۱۶۸	۶۷۲	۱/۴۹۶
تونس	۷۸	۸۶	۶۹	۷/۸۷۷	۱/۷۳۳	۵۳۷	۱/۱۹۶
امارات	۹۰	۸۹	۹۱	۳/۲۸۰	۳۲۸	۲۴۹	۷۹
یمن	۵۹	۷۷	۴۰	۱۲/۳۹۳	۵/۰۸۱	۱/۴۲۳	۳/۶۵۸
مجموع کشورهای مسلمان منطقه عرب	۷۱	۸۰	۶۱	۲۰۱/۸۲۳	۵۸/۲۰۶	۲۰/۲۱۹	۳۷/۹۸۷

ارزشیابی توسعه سوادآموزی کشورهای مسلمان حاکی از آن است که در این منطقه کشورهای اردن، لبنان، کویت، فلسطین اشغالی، قطر، امارات، بحرین در هر سه وضعیت (مردان، زنان و کل) دارای توسعه یافتگی بالاتر از متوسط و کشورهای موریتانی و مراکش در هر سه وضعیت (مردان، زنان و کل) دارای توسعه یافتگی پایین تر از متوسط بوده‌اند. نتایج حاکی از آن است که از مجموع بیست کشور دارای آمار این منطقه در بخش مردان تعداد ۱۵ کشور در وضعیت بالاتر از متوسط و ۲ کشور در وضعیت پایین تر از متوسط، در بخش زنان تعداد ۷ کشور در وضعیت بالاتر و ۸ کشور در وضعیت پایین تر از متوسط و در کل تعداد ۱۱ کشور در وضعیت بالاتر و ۵ کشور در وضعیت پایین تر از متوسط بوده‌اند (جدول شماره ۳).

جدول ۳: توسعه سوادآموزی در کشورهای مسلمان منطقه عرب

منطقه	بالا ALR>90	نسبتاً بالا 80<ALR>89	متوسط 70<ALR>79	نسبتاً پایین 60<ALR>69	پایین ALR<60
عرب	کل	بحرین، لیبی، عمان، عربستان، سوریه	الجزایر، عراق، تونس	مصر، سودان	موریتانی، مراکش یمن
	مردان	بحرین، اردن، کویت، لبنان، لیبی، فلسطین، قطر، سوریه	الجزایر، عراق، عمان، عربستان، تونس، امارات	مصر، سودان، یمن	موریتانی، مراکش
	زنان	کویت، فلسطین، قطر، امارات	بحرین، اردن، لبنان	لیبی، عمان، عربستان، سوریه	مصر، موریتانی، مراکش، سودان، یمن

توسعه یافتگی سوادآموزی در کشورهای اسلامی منطقه اروپای مرکزی و شرقی

این منطقه شامل بیست کشور است که دو کشور منطقه مسلمان هستند. میانگین باسوادی مردان منطقه ۹۹ درصد، زنان منطقه ۹۶ درصد و در مجموع برابر با ۹۸ درصد طی سال‌های ۲۰۰۰-۲۰۰۷ بوده است که کشور آلبانی با ۹۹ درصد بیشترین و کشور ترکیه با ۹۶ درصد کمترین درصد باسوادی در مردان، کشور آلبانی با ۹۹ درصد بیشترین و کشور ترکیه با ۸۱ درصد کمترین درصد باسوادی در زنان، کشور آلبانی با ۹۹ درصد بیشترین و کشور

ترکیه با ۸۹ درصد کمترین نرخ باسوادی را در مجموع داشته‌اند. متوسط نرخ باسوادی کشورهای اسلامی منطقه برای مردان برابر با ۹۶ درصد، برای زنان برابر با ۸۲ درصد و در مجموع برابر با ۸۹ درصد بوده است. همچنین نابرابری‌های جنسیتی برابر با ۱۴ درصد بوده است (جدول شماره ۴).

جدول ۴: وضعیت سواد در کشورهای مسلمان منطقه اروپای مرکزی و شرقی

(یونسکو، ۲۰۰۹؛ همان، ۲۰۱۰)

تعداد بی‌سوادان (هزار نفر)			جمعیت ۱۵ساله و بالا تر (هزار نفر)	درصد باسوادی بزرگسالان			منطقه و کشورها
زنان	مردان	کل		زنان	مردان	کل	
۶/۴۰۶	۱/۶۰۱	۸/۰۰۷	۴۰۰/۳۵۰	۹۶	۹۹	۹۸	اروپای مرکزی و شرقی
۱۵	۸	۲۳	۲/۳۰۰	۹۹	۹۹	۹۹	آلبانی
۵/۰۷۲	۱/۰۳۹	۶/۱۱۱	۵۵/۵۵۵	۸۱	۹۶	۸۹	ترکیه
۵/۰۸۷	۱/۰۴۷	۶/۱۳۴	۵۷/۸۵۵	۸۲	۹۶	۸۹	مجموع کشورهای مسلمان

ارزشیابی توسعه سوادآموزی کشورهای مسلمان این منطقه حاکی از آن است که در این منطقه کشورهای آلبانی و ترکیه در هر سه وضعیت (مردان، زنان و کل) دارای توسعه‌یافتگی بالاتر از متوسط بوده‌اند (جدول شماره ۵).

جدول ۵: توسعه سوادآموزی در کشورهای مسلمان منطقه اروپای مرکزی و شرقی

پایین ALR<60	نسبتاً پایین 60<ALR>69	متوسط 70<ALR>79	نسبتاً بالا 80<ALR>89	بالا ALR>90	منطقه	
				آلبانی، ترکیه	کل	اروپای مرکزی و شرقی
				آلبانی، ترکیه	مردان	
			ترکیه	آلبانی	زنان	

توسعه یافتگی سوادآموزی در کشورهای اسلامی منطقه آسیای مرکزی

این منطقه شامل ۹ کشور است که ۶ کشور آن مسلمان هستند. میانگین باسوادی مردان منطقه ۹۹ درصد، زنان منطقه ۹۸ درصد و در مجموع برابر با ۹۹ درصد طی سال‌های ۲۰۰۰-۲۰۰۷ بوده است که کشور ازبکستان با ۹۸ درصد کمترین در مردان با ۹۶ درصد کمترین درصد باسوادی در زنان و با ۹۷ درصد کمترین نرخ باسوادی را در مجموع داشته است. متوسط نرخ باسوادی کشورهای اسلامی منطقه برای مردان برابر با ۹۸ درصد، برای زنان برابر با ۹۸ درصد و در مجموع برابر با ۹۸ درصد بوده است و هیچ‌گونه نابرابری‌های جنسیتی وجود ندارد (جدول شماره ۶).

جدول ۶: وضعیت سواد در کشورهای مسلمان منطقه آسیای مرکزی
(یونسکو، ۲۰۰۹؛ همان، ۲۰۱۰)

تعداد بی‌سوادان (هزار نفر)			جمعیت ۱۵ ساله و بالاتر (هزار نفر)	درصد باسوادی بزرگسالان			منطقه و کشورها
زنان	مردان	کل		زنان	مردان	کل	
۴۹۹	۲۳۵	۷۳۴	۷۳/۴۰۰	۹۸	۹۹	۹۹	آسیای مرکزی
۲۷	۶	۳۳	۳/۳۰۰	۹۹	۱۰۰	۱۰۰	آذربایجان
۳۲	۱۲	۴۴	۴/۴۰۰	۹۹	۱۰۰	۱۰۰	قزاقستان
۱۷	۹	۲۶	۲/۶۰۰	۹۹	۱۰۰	۹۹	قرقیزستان
۱۰	۵	۱۵	۱/۵۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	تاجیکستان
۱۲	۵	۱۷	۱/۷۰۰	۹۹	۱۰۰	۱۰۰	ترکمنستان
۳۲۷	۱۵۴	۴۸۱	۱۶/۰۳۳	۹۶	۹۸	۹۷	ازبکستان
۴۲۵	۱۹۱	۶۱۶	۲۹/۵۳۳	۹۸	۹۸	۹۸	مجموع کشورهای مسلمان

نتیجه ارزشیابی توسعه سوادآموزی کشورهای مسلمان منطقه حاکی از آن است که تمامی کشورهای مسلمان در هر سه وضعیت (مردان، زنان و کل) دارای توسعه یافتگی بالاتر از متوسط بوده‌اند. نتایج حاکی از آن است که از همه ۶ کشور مسلمان منطقه در بخش مردان، زنان و کل در وضعیت بالاتر از متوسط بوده‌اند (جدول شماره ۷).

جدول ۷: توسعه سوادآموزی در کشورهای مسلمان منطقه آسیای مرکزی

پایین ALR<60	نسبتاً پایین 60<ALR>69	متوسط 70<ALR>79	نسبتاً بالا 80<ALR>89	بالا ALR>90	منطقه	
				آذربایجان، قزاقستان، قرقیزستان، تاجیکستان، ترکمنستان، ازبکستان	کل	آسیای مرکزی
				آذربایجان، قزاقستان، قرقیزستان، تاجیکستان، ترکمنستان، ازبکستان	مردان	
				آذربایجان، قزاقستان، قرقیزستان، تاجیکستان، ترکمنستان، ازبکستان	زنان	

توسعه یافتگی سوادآموزی در کشورهای اسلامی منطقه آسیای شرقی و پاسیفیک این منطقه شامل ۳۲ کشور است که سه کشور برونئی دارالسلام، اندونزی و مالزی در منطقه مسلمان هستند. میانگین باسوادی مردان منطقه ۹۶ درصد، زنان منطقه ۹۱ درصد و در مجموع برابر با ۹۳ درصد طی سال‌های ۲۰۰۷-۲۰۰۰ بوده است. کشور برونئی دارالسلام با ۹۶ درصد بیشترین و کشور مالزی با ۹۴ درصد کمترین درصد باسوادی در مردان، کشور برونئی دارالسلام با ۹۳ درصد بیشترین و کشور اندونزی با ۸۹ درصد کمترین درصد باسوادی در زنان، کشور برونئی دارالسلام با ۹۵ درصد بیشترین و کشورهای اندونزی و مالزی با ۹۲ درصد کمترین نرخ باسوادی را در مجموع داشته‌اند. متوسط نرخ باسوادی کشورهای اسلامی منطقه برای مردان برابر با ۹۵ درصد، برای زنان برابر با ۸۹ درصد و

در مجموع برابر با ۹۲ درصد بوده است. همچنین نابرابری‌های جنسیتی برابر با ۶ درصد بوده است (جدول شماره ۸).

جدول ۸: وضعیت سواد در کشورهای مسلمان منطقه آسیای شرقی و پاسیفیک
(یونسکو، ۲۰۰۹؛ همان، ۲۰۱۰)

منطقه و کشورها	درصد باسوادی بزرگسالان			جمعیت ۱۵ ساله و بالاتر (هزار نفر)	تعداد بی‌سوادان (هزار نفر)		
	کل	مردان	زنان		کل	مردان	زنان
آسیای شرقی و پاسیفیک	۹۳	۹۶	۹۱	۱/۵۴۱/۰۷۱	۱۰۷/۸۷۵	۳۲/۳۶۳	۷۵/۵۱۳
برونئی دارالسلام	۹۵	۹۶	۹۳	۲۸۰	۱۴	۵	۹
اندونزی	۹۲	۹۵	۸۹	۱۶۵/۸۳۸	۱۳/۲۶۷	۴/۲۴۵	۹/۰۲۲
مالزی	۹۲	۹۴	۹۰	۱۸/۷۰۰	۱/۴۹۶	۵۳۹	۹۵۷
مجموع کشورهای مسلمان	۹۲	۹۵	۸۹	۱۸۴/۸۱۸	۱۴/۷۷۷	۴/۷۸۹	۹/۹۸۸

ارزشیابی توسعه سوادآموزی کشورهای مسلمان منطقه حاکی از آن است که هر سه کشور برونئی دارالسلام، اندونزی و مالزی در هر سه وضعیت (مردان، زنان و کل) دارای توسعه‌یافتگی بالاتر از متوسط بوده‌اند. نتایج حاکی از آن است که سه کشور مسلمان منطقه در بخش مردان، زنان و کل در وضعیت پایین‌تر از متوسط بوده‌اند (جدول شماره ۹).

جدول ۹: توسعه سوادآموزی در کشورهای مسلمان منطقه آسیای شرقی و پاسیفیک

منطقه	بالا ALR>90	نسبتاً بالا 80<ALR>89	متوسط 70<ALR>79	نسبتاً پایین 60<ALR>69	پایین ALR<60
آسیای شرقی و پاسیفیک	کل				
	مردان	برونئی، اندونزی، مالزی			
	زنان	برونئی، مالزی	اندونزی		

توسعه یافتگی سوادآموزی در کشورهای اسلامی منطقه آمریکای لاتین و جزایر کارائیب این منطقه شامل ۴۰ کشور می‌باشد که ۲ کشور گویانا و سورینام در این منطقه مسلمان می‌باشند. میانگین باسوادی مردان منطقه ۹۲ درصد، زنان منطقه ۹۰ درصد و در مجموع برابر با ۹۱ درصد طی سال‌های ۲۰۰۰-۲۰۰۷ بوده است که به دلیل در دسترس نبودن آمارهای کشور گویانا متوسط نرخ باسوادی کشورهای اسلامی منطقه برابر با آمارهای کشور سورینام است (جدول شماره ۱۰).

جدول ۱۰: وضعیت سواد در کشورهای مسلمان منطقه آمریکای لاتین و جزایر کارائیب (یونسکو، ۲۰۰۹؛ همان، ۲۰۱۰)

منطقه و کشورها	درصد باسوادی بزرگسالان			جمعیت ۱۵ ساله و بالاتر (هزار نفر)	تعداد بی‌سوادان (هزار نفر)		
	کل	مردان	زنان		کل	مردان	زنان
آمریکای لاتین و جزایر کارائیب	۹۱	۹۲	۹۰	۴۰۰/۹۳۳	۳۶/۰۸۴	۱۶/۲۳۸	۱۹/۸۴۶
گویانا	-	-	-	-	-	-	-
سورینام	۹۰	۹۳	۸۸	۳۱۰	۳۱	۱۱	۲۰
مجموع کشورهای مسلمان	۹۰	۹۳	۸۸	۳۱۰	۳۱	۱۱	۲۰

نتیجه ارزشیابی توسعه سوادآموزی کشورهای مسلمان منطقه حاکی از آن است که کشور سورینام در هر سه وضعیت (مردان، زنان و کل) دارای توسعه یافتگی بالاتر از متوسط بوده است (جدول شماره ۱۱).

جدول ۱۱: توسعه سوادآموزی در کشورهای مسلمان منطقه آمریکای لاتین و جزایر کارائیب

منطقه	بالا ALR>90	نسبتاً بالا 80<ALR>89	متوسط 70<ALR>79	نسبتاً پایین 60<ALR>69	پایین ALR<60	آمریکای لاتین و جزایر کارائیب	
						کل	سورینام
مردان	سورینام						
زنان	سورینام	سورینام					

توسعه یافتگی سوادآموزی در کشورهای اسلامی منطقه آمریکای شمالی و اروپای غربی
این منطقه شامل ۲۵ کشور می‌باشد که هیچ کشور مسلمانی در این منطقه وجود ندارد.

توسعه یافتگی سوادآموزی در کشورهای اسلامی منطقه آسیای جنوبی و غربی
این منطقه شامل ۸ کشور می‌باشد که ۵ کشور افغانستان، بنگلادش، ایران، مالدیو و پاکستان در این منطقه مسلمان می‌باشند. میانگین باسوادی مردان منطقه ۷۵ درصد، زنان منطقه ۵۳ درصد و در مجموع برابر با ۶۴ درصد طی سال‌های ۲۰۰۰-۲۰۰۷ بوده است. کشور مالدیو با ۹۷ درصد بیشترین و کشور افغانستان با ۴۳ درصد کمترین باسوادی در مردان، کشور مالدیو با ۹۷ درصد بیشترین و کشور افغانستان با ۱۳ درصد کمترین درصد باسوادی در زنان، کشور مالدیو با ۹۷ درصد بیشترین و کشور افغانستان با ۲۸ درصد کمترین نرخ باسوادی را در مجموع داشته‌اند. متوسط نرخ باسوادی کشورهای اسلامی منطقه برای مردان ۶۷ درصد، برای زنان ۴۹ درصد و در مجموع ۵۸ درصد بوده است. همچنین نابرابری‌های جنسیتی برابر با ۱۸ درصد بوده است (جدول شماره ۱۲).

جدول ۱۲: وضعیت سواد در کشورهای مسلمان منطقه آسیای جنوبی و غربی

(یونسکو، ۲۰۰۹؛ همان، ۲۰۱۰)

منطقه و کشورها	درصد باسوادی بزرگسالان			جمعیت ۱۵ ساله و بالاتر (هزار نفر)	تعداد بی‌سوادان (هزار نفر)		
	کل	مردان	زنان		کل	مردان	زنان
آسیای جنوبی و غربی	۶۴	۷۵	۵۳	۱۰۸۷/۱۶۴	۳۹۱/۳۷۹	۱۴۴/۸۱۰	۲۴۶/۵۶۹
افغانستان	۲۸	۴۳	۱۳	۱۰/۸۶۴	۷/۸۲۲	۳/۲۰۷	۴/۶۱۵
بنگلادش	۵۳	۵۹	۴۸	۱۰۳/۲۷۹	۴۸/۵۴۱	۲۱/۸۴۳	۲۶/۶۹۸
ایران	۸۲	۸۷	۷۷	۴۹/۹۰۶	۸/۹۸۳	۳/۲۳۴	۵/۷۴۹
مالدیو	۹۷	۹۷	۹۷	۲۰۰	۶	۳	۳
پاکستان	۵۴	۶۸	۴۰	۱۰۲/۳۰۴	۴۷/۰۶۰	۱۶/۹۴۲	۳۰/۱۱۸
مجموع کشورهای مسلمان	۵۸	۶۷	۴۹	۲۶۶/۵۵۳	۱۱۲/۴۱۲	۴۵/۲۲۹	۶۷/۱۸۳

ارزشیابی توسعه سوادآموزی کشورهای مسلمان منطقه حاکی از آن است که تنها کشور مالدیو در هر سه وضعیت (مردان، زنان و کل) دارای توسعه یافتگی بالاتر از متوسط و کشورهای افغانستان، بنگلادش و پاکستان در هر سه وضعیت (مردان، زنان و کل) دارای توسعه یافتگی پایین تر از متوسط بوده‌اند. نتایج حاکی از آن است که از مجموع ۵ کشور دارای آمار این منطقه در بخش مردان تعداد ۲ کشور در وضعیت بالاتر و ۳ کشور در وضعیت پایین تر از متوسط، در بخش زنان تنها مالدیو در وضعیت بالاتر و ۳ کشور در وضعیت پایین تر از متوسط و در کل تعداد ۲ کشور در وضعیت بالاتر و ۳ کشور در وضعیت پایین تر از متوسط بوده‌اند (جدول شماره ۱۳). نکته قابل تأمل اینکه پایین ترین نرخ باسوادی زنان جهان اسلام در این منطقه و متعلق به افغانستان تنها با ۱۳ درصد است.

جدول ۱۳: توسعه سوادآموزی در کشورهای مسلمان منطقه آسیای جنوبی و غربی

منطقه	بالا ALR>90	نسبتاً بالا 80<ALR>89	متوسط 70<ALR>79	نسبتاً پایین 60<ALR>69	پایین ALR<60
آسیای جنوبی و غربی	کل	مالدیو	ایران	افغانستان، بنگلادش، پاکستان	
	مردان	مالدیو	ایران	پاکستان	افغانستان، بنگلادش
	زنان	مالدیو	ایران		افغانستان، بنگلادش، پاکستان

توسعه یافتگی سوادآموزی در کشورهای اسلامی منطقه جنوب صحرای آفریقا این منطقه شامل ۴۴ کشور می‌باشد که ۱۹ کشور منطقه مسلمان می‌باشند. میانگین باسوادی مردان منطقه ۷۱ درصد، زنان منطقه ۵۴ درصد و در مجموع برابر با ۶۲ درصد طی سال‌های ۲۰۰۷-۲۰۰۰ بوده است. کشور گابون با ۹۰ درصد بیشترین و کشور مالی با ۳۵ درصد کمترین درصد باسوادی در مردان، کشور گابون با ۸۲ درصد بیشترین و کشور نیجر با ۱۵ درصد کمترین درصد باسوادی در زنان، کشور گابون با ۸۶ درصد بیشترین و کشور مالی با ۲۶ درصد کمترین نرخ باسوادی را در مجموع داشته‌اند. متوسط نرخ باسوادی کشورهای اسلامی منطقه برای مردان برابر با ۶۸ درصد، برای زنان برابر با ۴۹ درصد و

در مجموع برابر با ۵۸ درصد بوده است. همچنین نابرابری‌های جنسیتی برابر با ۱۹ درصد بوده است (جدول شماره ۱۴).

جدول ۱۴: وضعیت سواد در کشورهای مسلمان منطقه جنوب صحرای آفریقا
(یونسکو، ۲۰۰۹؛ همان، ۲۰۱۰)

منطقه و کشورها	درصد باسوادی بزرگسالان			جمعیت ۱۵ ساله و بالاتر (هزار نفر)	تعداد بی‌سوادان (هزار نفر)		
	کل	مردان	زنان		کل	مردان	زنان
جنوب صحرای آفریقا	۶۲	۷۱	۵۴	۴۰۱/۷۵۰	۱۵۲/۶۶۵	۵۸/۰۱۳	۹۴/۶۵۲
بنین	۴۱	۵۳	۲۸	۵/۱۲۲	۳/۰۲۲	۱/۱۷۹	۱/۸۴۳
بورکینافاسو	۲۹	۳۷	۲۲	۸/۰۰۶	۵/۶۸۴	۲/۵۰۱	۳/۱۸۳
کامرون	۶۸	۷۷	۶۰	۹/۲۱۹	۲/۹۵۰	۱/۰۶۲	۱/۸۸۸
چاد	۳۲	۴۳	۲۱	۵/۸۲۲	۳/۹۵۹	۱/۶۲۳	۲/۳۳۶
کوموروس	-	-	-	-	-	-	-
کوتو ایور	۴۹	۶۱	۳۹	۹/۴۷۳	۴/۸۳۱	۱/۹۸۱	۲/۸۵۰
گابون	۸۶	۹۰	۸۲	۸۵۷	۱۲۰	۴۲	۷۸
گامبیا	-	-	-	-	-	-	-
گینه	۲۹	۴۳	۱۸	۴/۷۹۴	۳/۴۰۴	۱/۳۹۶	۲/۰۰۸
گینه بیسائو	-	-	-	-	-	-	-
مالی	۲۶	۳۵	۱۸	۶/۲۶۱	۴/۶۳۳	۱/۹۴۶	۲/۶۸۷
موزامبیک	۴۴	۵۷	۳۳	۱۱/۸۲۳	۶/۶۲۱	۲/۳۸۴	۴/۲۳۷
نیجر	۲۹	۴۳	۱۵	۶/۸۹۷	۴/۸۹۷	۱/۹۵۹	۲/۹۳۸
نیجریه	۷۲	۸۰	۶۴	۸۳/۱۵۴	۲۳/۲۸۳	۸/۱۴۹	۱۵/۱۳۴
سنگال	۴۲	۵۲	۳۳	۶/۹۵۲	۴/۰۳۲	۱/۶۵۳	۲/۳۷۹
سیرالئون	۳۸	۵۰	۲۷	۳/۳۴۴	۲/۰۷۳	۸۰۸	۱/۲۶۵
سومالی	-	-	-	-	-	-	-
توگو	۵۳	۶۹	۳۸	۲/۹۸۷	۱/۴۰۴	۴۶۳	۹۴۱
اگاندا	۷۴	۸۲	۶۶	۱۵/۹۵۴	۴/۱۴۸	۱/۴۱۰	۲/۷۳۸
مجموع کشورهای مسلمان	۵۸	۶۸	۴۹	۱۸۰/۶۶۴	۷۵/۰۶۱	۲۸/۵۵۶	۴۶/۵۰۵

ارزشیابی توسعه سوادآموزی کشورهای مسلمان منطقه حاکی از آن است که تنها کشور مسلمان گابون در هر سه وضعیت (مردان، زنان و کل) دارای توسعه یافتگی بالاتر از متوسط و کشورهای بنین، بورکینافاسو، چاد، کوتوایور، گینه، مالی، موزامبیک، نیجر، سنگال، سیرالئون، توگو در هر سه وضعیت (مردان، زنان و کل) دارای توسعه یافتگی پایین تر از متوسط بوده‌اند. نتایج حاکی از آن است که از مجموع ۱۵ کشور دارای آمار این منطقه در بخش مردان تعداد ۳ کشور در وضعیت بالاتر و ۱۱ کشور در وضعیت پایین تر از متوسط، در بخش زنان تعداد ۱ کشور در وضعیت بالاتر و ۱۲ کشور در وضعیت پایین تر از متوسط بوده‌اند (جدول شماره ۱۵).

جدول ۱۵: توسعه سوادآموزی در کشورهای مسلمان منطقه جنوب صحرای آفریقا

منطقه	بالا ALR>90	نسبتاً بالا 80<ALR>89	متوسط 70<ALR>79	نسبتاً پایین 60<ALR>69	پایین ALR<60
جنوب صحرای آفریقا	کل	گابون	نیجریه، اگاندا	کامرون	بنین، بورکینافاسو، چاد، کوتوایور، گینه، مالی، موزامبیک، نیجر، سنگال، سیرالئون، توگو
	مردان	گابون	نیجریه، اگاندا	کامرون	کوتوایور، توگو
	زنان	گابون		نیجریه، اگاندا، کامرون	بنین، بورکینافاسو، چاد، کوتوایور، گینه، مالی، موزامبیک، نیجر، سنگال، سیرالئون، توگو

بحث و نتیجه‌گیری

در حالی که سهم جمعیت ۱۵ ساله و بالاتر کشورهای مسلمان از کل جمعیت ۱۵ ساله و بالاتر جهان ۱۹ درصد است، نتایج تحقیق حاکی از آن است که از مجموع ۷۵۸۶۴۳۰۰۰ نفر بی‌سواد کل دنیا ۲۶۷۲۳۷۰۰۰ نفر بی‌سواد (۳۵ درصد از کل بی‌سوادان جهان) در ۵۷ کشورهای مسلمان زندگی می‌کنند. همچنین ارزشیابی توسعه سوادآموزی ۵۷ کشور مسلمان جهان حاکی از آن است که توسعه سوادآموزی در اروپای مرکزی و شرقی، آسیای مرکزی، آسیای شرقی و پاسیفیک، آمریکای لاتین و جزایر کارائیب در تمامی شرایط (مرد، زن و کل) بالاتر از متوسط و در آسیای جنوبی و غربی و جنوب صحرای آفریقا پایین‌تر از متوسط بوده است. بررسی جنسیتی توسعه سوادآموزی کشورهای مسلمان حاکی از آن است که در مجموع مردان در ۴ منطقه دارای توسعه سوادآموزی بالا، ۱ منطقه نسبتاً بالا و ۲ منطقه نسبتاً پایین و زنان در ۱ منطقه دارای توسعه سوادآموزی بالا، ۳ منطقه نسبتاً بالا، ۲ منطقه نسبتاً پایین و ۲ منطقه پایین بوده‌اند، همچنین تنها در آسیای مرکزی عدم تساوی جنسیتی در باسوادی مشاهده می‌شود و در سایر مناطق میان باسوادی زنان و مردان تفاوتی تا ۱۹ درصد نیز در مناطق عرب و جنوب صحرای آفریقا مشاهده می‌شود. شواهد آماری حاکی از آن است که چنانچه وضعیت سوادآموزی در مناطق آسیای جنوبی و غربی و جنوب صحرای آفریقا بهبود یابد، توسعه سوادآموزی در کشورهای مسلمان بهبود قابل ملاحظه‌ای خواهد یافت (جدول شماره ۱۶).

جدول ۱۶: توسعه سوادآموزی در کشورهای مسلمان مناطق مختلف کشورهای جهان

منطقه	بالا ALR>90	نسبتاً بالا 80<ALR>89	متوسط 70<ALR>79	نسبتاً پایین 60<ALR>69	پایین ALR<60
کشورهای عرب		✓			
				✓	
اروپای مرکزی و شرقی		✓			
					✓
آسیای مرکزی					✓
					✓
					✓

منطقه	بالا ALR>90	نسبتاً بالا 80<ALR>89	متوسط 70<ALR>79	نسبتاً پایین 60<ALR>69	پایین ALR<60
آسیای شرقی و پاسیفیک	کل				
	مردان				
	زنان	✓			
آمریکای لاتین و جزایر کارائیب	کل				
	مردان	✓			
	زنان		✓		
آسیای جنوبی و غربی	کل				✓
	مردان			✓	
	زنان				✓
جنوب صحرائی و آفریقا	کل				✓
	مردان			✓	
	زنان				✓
کل کشورهای مسلمان	کل		✓		
	مردان		✓		
	زنان			✓	

با توجه به نتایج حاصله و تجارب موفق برخی از کشورها پیشنهادهای کاربردی برای توسعه سوادآموزی در کشورهای مسلمان به شرح زیر ارائه می‌شود: برنامه‌های سوادآموزی باید جزئی از برنامه‌های آموزشی و برنامه‌های توسعه کشورهای مسلمان باشد. به بیان دیگر، یک دید جامع در خصوص تهیه این برنامه‌ها لحاظ گردیده باشد؛ ضمن ملحوظ داشتن بهره‌گیری از نظرات صاحب‌نظران آموزشی و فرهنگی و اجتماعی در تهیه برنامه‌ها، برنامه‌های سوادآموزی باید با توجه به شرایط محلی و منطقه‌ای تهیه و تنظیم شود، چرا که شواهد حاکی از آن است که در نظر نداشتن ویژگی‌های بومی و محلی باعث شکست برنامه‌ها شده است. از این رو تهیه مواد آموزشی باید متناسب با نیاز مردم و مناطق و با مدد از امکاناتی چون مساجد و مراسم‌های دینی باشد. تجربه کشورهای موفق در زمینه ریشه‌کنی بی‌سوادی این مطلب را به اثبات رسانده است که تنها راه موفقیت استفاده از فرهنگ محلی و بومی مردم بی‌سواد در تهیه مواد و وسایل و محتوای آموزشی است. در کتب سوادآموزی باید از فولکلور، اساطیر، ترانه‌های منطقه استفاده کرد. زیرا مردم با این واژگان و اشخاص زندگی می‌کنند و تاریخ و هویت آنها وابسته به این موارد است. توجه

به این امر هم رابطه صمیمانه میان مجریان و بی‌سوادان برقرار می‌سازد و هم به توصیه سیاستی یونسکو در خصوص توجه به زبان مادری جامعه عمل پوشانده شده است. مورد دیگر استفاده از تجارب کشورهای مسلمان در قالب برگزاری سمینارها و همایش‌ها است که متأسفانه تاکنون این امر محقق نشده است؛ به همکاری طلبیدن خود بی‌سوادان، سازمان‌های اجتماعی، وزارتخانه‌ها، سازمان‌های مردم‌نهاد، شهرداری‌ها در تهیه و اجرای برنامه‌های سوادآموزی؛ توجه به پوشش کامل در آموزش ابتدایی چرا که به دلیل عدم پوشش آموزشی در دوره ابتدایی همه‌ساله خیل بی‌سوادان به جامعه بی‌سواد گذشته افزوده می‌شود؛ آگاه کردن جامعه به نقش پراهمیت زنان و دختران در جامعه، چرا که آنها نقش اصلی و اساسی در توسعه کشور را بر عهده دارند. متأسفانه مسئله عدم دسترسی برابر زنان و دختران به آموزش در کشورهای مسلمان باعث گردیده که قسمت اعظمی از بی‌سوادان کشورهای اسلامی را زنان تشکیل دهند (۶۵ درصد از مجموع ۲۶۷۲۳۷۰۰۰ نفر بی‌سواد کشورهای مسلمان را زنان تشکیل می‌دهند)، جهت رفع این مشکل فرهنگی باید از وسایل ارتباط جمعی، سخنرانی‌ها، تهیه بروشورها و نشان دادن و به تصویر کشیدن زنان موفق در عرصه اجتماع و خانواده سود برد. همچنین برای رفع بی‌سوادی زنان باید به شرایط محلی و منطقه‌ای نیز توجه شایانی داشت زیرا آمارها نشان می‌دهد بیشترین درصد زنان بی‌سواد در مناطق هستند که از نظر فرهنگی دچار محرومیت هستند. برای باسواد کردن زنان باید به این حساسیت‌ها توجه داشت و از محیط‌های بدون حاشیه، سالم و زنانه استفاده کرد؛ تأکید بر تشویق‌های مالی و معنوی و اجتماعی در جهت تشویق به سوادآموزی؛ این امر هم جهت بازآموزی افراد و هم باسواد کردن افراد اهمیت دارد. باید منبع تقویت هر فرد را شناسایی و به او همان مشوق‌ها و تقویت‌کننده را ارائه داد. به عنوان مثال در کشورهای جنوب شرقی آسیا به کشاورزان باسواد مواد شیمیایی، بذور و غیره به صورت رایگان داده می‌شود؛ همچنین از سوی دیگر محروم کردن افراد بی‌سواد از مزایای اجتماعی مثل حق رأی، ازدواج، اخذ گواهینامه و سایر مزایای اجتماعی و اقتصادی؛ در زمینه تأسیس مراکز سوادآموزی می‌توان از تجربه‌های مراکز یادگیری محلی و مدارس جوار سود برد؛ و همچنین تجربه موفق به‌کارگیری طرح سوادآموزی خواندن با خانواده که در آن کتب و جزوات آموزشی با زبان ساده تهیه می‌شود و افراد خانواده با یکدیگر آن را می‌خوانند و باسواد می‌شوند سود جست.

منابع

- آتشک، محمد (۱۳۸۵)، «۷۰ سال مبارزه با بی‌سوادی»، هفته‌نامه برنامه، س ۵، ش ۱۹۰، ص ۲۷-۳۰.
- امین‌فر، مرتضی (۱۳۶۷)، «علل و عوامل افت تحصیلی و چگونگی کاهش آن»، فصلنامه تعلیم و تربیت، س ۴، ش ۱۳ و ۱۴، ص ۹-۳۶.
- بیک‌زاده، وحید (۱۳۸۱)، بررسی تأثیر الگوهای خانوادگی بر عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان دوره راهنمایی شهرستان زابل، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شیراز.
- پولادی، محمدعلی (۱۳۷۵)، بررسی عوامل مهم افت تحصیلی در دبیرستان‌های پسرانه شهر اهواز، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید چمران اهواز.
- رحیمی، علی (۱۳۷۲)، بررسی ویژگی‌های اجتماعی اقتصادی فرهنگی دانش‌آموزان پسر سال سوم راهنمایی با سابقه شکست تحصیلی در شهر تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت معلم.
- شریعتمداری، علی (۱۳۸۱)، تعلیم و تربیت اسلامی، تهران: امیرکبیر.
- شکرکن، حسین، محمدعلی پولادی و جمال حقیقی (۱۳۷۹)، «بررسی عوامل مهم افت تحصیلی در دبیرستان‌های پسرانه شهرستان اهواز»، مجله علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه تهران، س ۳، ش ۳ و ۴، ص ۱۰۳-۱۱۴.
- عارفی، محبوبه (۱۳۶۹)، بررسی عوامل مؤثر افت تحصیلی (مردودی) دانش‌آموزان مقطع متوسطه نظری شهر کرمان از دیدگاه دبیران و دانش‌آموزان (مردودین)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه اصفهان.
- کلاهدوزی، احمد (۱۳۷۱)، بررسی تأثیر کلاس‌های جبرانی بر ارتقای تحصیلی و آموزش دانش‌آموزان پسر مدارس دولتی شهر اصفهان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه اصفهان.
- گال، بورگ و مردیت گال (۱۳۸۲)، روش‌های تحقیق کمی و کیفی در علوم تربیتی و روان‌شناسی، ترجمه احمدرضا نصر و همکاران، تهران: سمت و دانشگاه شهید بهشتی.
- مشایخ، فریده (۱۳۸۳)، مفاهیم نو در برنامه ریزی آموزشی، تهران: سمت.
- مهرداد، حسین (۱۳۷۹)، بررسی علل افت تحصیلی در دوره متوسطه عمومی (دبیرستان‌های پسرانه) شهرستان خرم‌آباد لرستان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبایی.

نادری، فرود (۱۳۸۱)، بررسی عوامل فرهنگی، اجتماعی و آموزشی مؤثر بر ترک تحصیل دانش‌آموزان مدارس راهنمایی عشایر شهرستان لردگان و اردل، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبائی.

Atashak, M. (2008), "Islamic Integrity Through Development of Education in Islamic Countries", Presented, In *International Conference on the Role of Education, Science, Culture and Communication in Consolidation of Islamic Solidarity*, Tehran, Iran.

----- & Z. Sabbaghian (2010), *Trend Study of Literacy In Iran (1955-2005)*, Inted 2010 Conference, Valencia, Spain.

Basu, K. & J. Foster (1998), "On Measuring Literacy", *Economic Journal*, vol.108, pp.1733-1749.

Bett, J. (2003), "Literacy and Livelihood Strategies: Experience from Ulstan, El Salvador", *International Journal of Educational Development*, vol.23, no.3, pp.291-298.

Corman, A. (2003), *Toward an Applied theory of Experimental Learning*, London: Wiley.

Kowaglia, W. & J. Pery (1996), "Caring for Children Around the World: a View from Home", *International Journal of Behavioral Development*, vol.29, no.6, pp.468-478.

Lind, A. & A. Johnston (1990), "Adult Literacy in the Third World: A Review of Objectives and Strategies", *Stockholm, Swedish Agency for International Development Cooperation*.

Mancebo, M. E. (2005), "Comparative Study on National Conceptions of Literacy, Numeracy and Life Skills", *Background Paper for Efa Global Monitoring Report 2006*, Through Unesco International Bureau of Education, Geneva.

Rao, N. & A. Robinson-Pant (2003), "Confintea Thematic Review: Adult Learning and Indigenous Peoples", *Paper Read at Confintea Mid-Term Review*, July.

UNESCO (2009), *Global Education Digest*, Paris.

----- (2010), "Education for All Global Monitoring Report", *Reaching the Marginalized*, Paris.

Yousif, A. A. (2003), "Literacy: An Overview of Definitions and Assessment", *Paper Presented to the Expert Meeting on Literacy Assessment*, Unesco, 10-12 June, Paris, UNESCO.

Zubair, S. (2004), "Qualitative Methods in Researching Women's Literacy: A Case Study", A. Robinson-Pant (ed.), *Women, Literacy and Development: Alternative Perspectives*, London: Rutledge.